

tahta oymalar, silâhlar salonu, Kırım Harbi odası, Mahmudiye kalyonu odası, gemi isim levhaları ve tuğralar; üst katta I. Dünya Harbi salonu, Fâtih Sultan Mehmed odası, Bahriye Mektebi odası, kıyafetler odası, gemi modelleri salonu, Turgut Reis odası, Kaptânıderyâ Hızır Hayreddin Paşa odası; alt katta Yavuz muharebe kruvazörü odası, sancaklar, haritalar, fenerler odası, torpidolar ve mayın odaları bulunmaktadır.

Müzenin ikinci bölümünü teşkil eden Tarihî Kayıklar Galerisi'nin giriş ve asma katlarında şu eserler sergilenmektedir: Sultan IV. Mehmed'e ait tarihî saltanat kadırgası, padişah ve padişah haremî kayıkları, saray erkânına ait mâbeyn kayıkları, piyade kayıkları, çeşitli maksatlarla kullanılan kayıklar, gemi baş figürleri, gemi baş -kuç ve imparatorluk armaları, yelken devri gemilerine ait donanım malzemesi, gemi ve tarihî kayıklara ait çeşitli süslemeler, tarihî gemi modelleri ve armaları, padişah tahtı ve koltuğu, muhtelif kayık kürekleri. Ayrıca galeri girişinin sağ tarafındaki dış duvarda Pîrî Reis'in ünlü Güney Amerika haritasının seramikten yapılmış duvar panosu dikkati çekmektedir.

Deniz Müzesi'nin üçüncü bölümünü Açık Hava Müzesi oluşturmaktadır. Bu açık teşhir alanlarında XVI, XVII, XVIII ve XIX. yüzyıllara ait toplar, mezar taşları, kitâbeler, tuğralar, su bombaları, kovanlar, muhtelif gemi aksamı ve çeşitli taş ve metal sanat eserleri sergilenmektedir.

İstanbul Deniz Müzesi'nde 3742 eser bulunmaktadır (1994 envanteri). Kütüp-

İstanbul
Deniz
Müzesi'nin
Bahriye
Mektebi
odasından
bir görünüşü

hanesinde bazıları yazma olmak üzere 15.000'in üzerinde kitap mevcuttur. Müzeye bağlı olarak faaliyet gösteren Tarihî Deniz Arşivi'nde daha önce Lalahan'da muhafaza edilen Bahriye Nezâreti dönemine ait 25 milyon civarında belge yer alır. Bunların 1985 yılından itibaren tasnifi yapılan ve kataloga girenleri araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Sami, *Bahriye Müzesi Kataloğu*, İstanbul 1917, s. 2-3; Enver Behnan Şapolyo, *Müzeler Tarihi*, İstanbul 1936, s. 81-82; *Deniz Müzesi Kataloğu*, İstanbul 1970, s. 3-13; Mehmet Önder, *Türkiye Müzeleri*, Ankara 1977, s. 112-113; Haluk Özdeniz, *İstanbul Deniz Müzesi*, İstanbul 1979, s. 7-10; Kâzım Erbil, "Deniz Müzesi", *Donanma Dergisi*, LXXX/456, İstanbul 1967, s. 38-40; "Deniz Müzesi Tarihî Kayıklar Galerisinin Açılış Töreninden İzlenimler", *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, LXXVI/471, Ankara 1970, s. 37-38; İskender Pala, "Deniz Müzesi", *DBİst.A*, III, 28-29.

TAYFUN AKKAYA

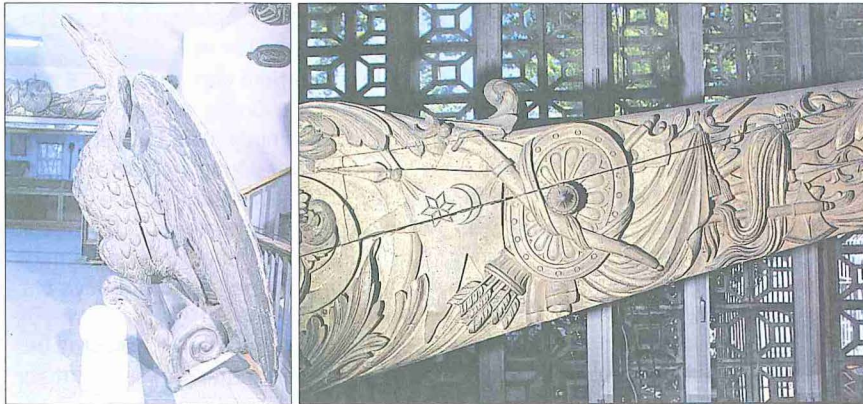
İSTANBUL KADILIĞI

Osmanlı döneminde
İstanbul'un hukukî, beledi, asayiş
ve kısmen idarî işlerine bakan
kaza teşkilâtı.

1453'te İstanbul'un fethinden hemen sonra kurulmuştur. Bu makam sahibi için "taht kadısı, İstanbul efendisi, İstanbul mollası ve kâdî-i Kostantîniyye" tabirleri de kullanılmıştır. Başşehir kadılığı olması ve işlerinin çokluğu dolayısıyla imtiyazlı bir konuma sahip olmuştur. İstanbul aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin en büyük şehri olduğundan kazâî idaresi "İstanbul ve bilâd-i selâse" adıyla birbirinden bağımsız dört kadılık halinde teşkilâtlandırılmıştı. Tarihî yarımada (sur içi) İstanbul kadılığını, sur dışından Çatalca ve Silivri'ye kadar olan yerler Eyüp (havâss-ı refâa) kadılığını, Beyoğlu'ndan Rumelikavağı'na kadar uzanan kesim Galata kadılığını ve Şile, Kandıra, Gebze, Karamürsel dahil bütün Anadolu yakasını içine alan bölge Üsküdar kadılığını oluşturuyordu (bk. BİLÂD-i SELÂSE). Dört kadılık da mevleviyet derecesinde büyük kadılık statüsündeydi. Bu geniş alanda hukukî, beledi ve idarî işlerin iyi yürütmesi için zamanla yirmiden fazla mahkeme ortaya çıktı. Bunlar dört kadılığa bağlı nâiblikler halinde teşekkül etmişti. Sur içinde Mahmud Paşa, Dâvud Paşa, Ahî Çelebi ve Balat mahkemeleri İstanbul kadılığına bağlı nâibliklerdi.

İlk olarak fetihten hemen sonra İstanbul kadılığına, devrin tanınmış âlimi Hızır Bey, ardından Molla Hüsrev getirildi. XV. yüzyılın ikinci yarısında peş peşe meşhur âlimlerin bu göreve tayin edilmesi İstanbul kadılığının itibarını arttırdı. 1855'te kurulan şehremânetine devredilinceye kadar geçen dört asır boyunca bu maka-

İstanbul Deniz Müzesi'nde sergilenen ağaç eserlerden: 1829'da Tersâne-i Âmir'e'de yapılan Şerefreşan fırkateyninin baş kısmındaki kuş figürü ile Sultan Abdülmecid'in kayığından bir detay

İSTANBUL KADILIĞI

ma 400 civarında tayin yapıldı. Bu sayıya ikinci ve üçüncü defa İstanbul kadılığına getirilenler de dahildir.

İstanbul kadılığı Rumeli kazaskerliğinin yetki alanı içine girmekteydi ve başlangıçta bu makama yapılacak tayinler için Rumeli kazaskerinin teklifte bulunması gerekiyordu. Ancak XVI. yüzyılın sonlarından itibaren yüksek seviyeli ilmiye tayinlerinde şeyhülislâmın teklifi (işâret-i aliyye) arandığından İstanbul kadılığı için de aynı usul uygulanmaya başlandı. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren İstanbul kadılığına Mekke, Bursa ve Edirne kadılıklarından tayin yapılmış, İstanbul kadılığından mâzul olanlar arasından daha sonra Anadolu kazaskerliğine getirilenler de olmuştur. Zamanla görev bekleyen ilmiye adaylarının çoğalmasi üzerine XVII. yüzyıl başlarından itibaren yaygın olarak görülen pâye uygulaması gereği önce birden fazla aday İstanbul kadılığı pâyesini alır, bunlardan en kıdemlisi doğrudan bu makama getirilirdi. Beklemekle olan çok sayıdaki adayı bir ölçüde memnun etmek için başvuru olan diğer bir yöntem ise İstanbul kadılığı dahil olmak üzere mevleviyet derecesindeki kadılıkların bir yıl süre ile verilmesiydi.

İstanbul kadılığı 500 akçe yevmiyeliydi. Kadıların zaman içerisinde maaş ve gelirlerinde önemli değişiklikler oldu. Ana gelir kaynaklarını bakmış oldukları davalardan, çok çeşitli muamelelerden ve miras taksiminden (kısmet-i belediyye) aldıkları ücretler oluşturmaktaydı. Kanunnâmelerle belirlenen bu ücretlerden daha fazla ücret alan kadılar hakkında Dîvân-ı Hümâyûn'a şikâyetle bulunulduğu bilinmektedir. XVIII. yüzyıl sonu ile XIX. yüzyıl başlarında İstanbul kadılarının aylık 500 kuruş atıyeleri olduğu (BA, Cevdet-Adliye, nr. 5200, 5417, 5546, 5661) ve bunun Enderun Hazinesi'nden verildiği anlaşılmaktadır. Mâzûliyet döneminde ise XVI. yüz-

yıl sonları ve XVII. yüzyıl başlarında yevmiye 120, bazan taltifen 200 akçe verilmekteydi. Daha sonraki dönemlerde bazı kazaların arpalık olarak tahsis edildiği, ancak kadıların çoğunlukla İstanbul'da oturup arpalıkları olan kazaya nâib gönderdikleri kaydedilmektedir.

Fâtih Kanunnâmesi'ne göre büyük mevleviyetlerden olan İstanbul kadısı teşrifatta defterdarın önüne oturur ve beylerbeyilerle eşit olurdu. Ayrıca cülûs, kılıç alayı, cenaze alayı, mevlid, bayram, sünnet düğünü merasimlerinde birinci derecede protokol arasında yer alırdı. Elkâbı da "Akdâ-yı kudâti'l-müslimîn ..." ile başlayan kadı elkâbının gelişmiş şekliydı. Kıyafet olarak divan, merasim ve toplantılarda erkân kürkü, başlarına ise örf giyerlerdi. İmzası, isminden sonra "el-kâdî bimedîne-i Kostantîniyye" şeklinde olurdu. 1600 tarihli narh defterinin arkasındaki imza "... Osman b. Mehmed el-kâdî bi-dâri's-saltanatî's-seniyyeti'l-Kostantîniyye el-mahmiyye ..." şeklindedir.

İstanbul'un çok yönlü adli-hukukî, idarî-beledî ve inzibatî işlerini görmek yanında ticarî ve malî anlaşmazlıkların incelenmesi ve halli konusunda da İstanbul kadılığı önemli bir makamdı. Bütün bu ağır sorumluluğun Osmanlı başşehrine lâyük şekilde yerine getirilmesinde İstanbul kadısı, çok geniş kadılık personeli dışında sadrazam ve yeniçeri ağasından destek almakta ve onlarla iş birliği yapmaktaydı. En önemli görevlerinden biri de İstanbul'un piyasa ve asayiş bakımından teftişiydi. Bu iş sadrazamın da katıldığı kalabalık bir heyetle olurdu. Şehirdeki iktisadî sebepler başta olmak üzere çeşitli amaçlarla yapılan sayımlar ya bizzat İstanbul kadısı veya görevlendirdiği kimselerce gerçekleştirilirdi. Bunun daha ilk dönemlerden beri gerçekleştirildiği bilinmektedir. Nitekim 1478'de İstanbul Kadısı Muhyiddin Efendi ve Zaîm Mahmud tarafından yapılan İstanbul nüfus sayımı büyük önem taşımaktadır (TSMA, nr. E 9524). Adli-hukukî konulara, davalara bakmak hususunda doğrudan kadıya bağlı İstanbul Bab Mahkemesi ön planda yer almaktaydı. Bu mahkemenin başında kadının yardımcısı olarak bab nâibi bulunurdu. Vakıf meseleleri de kadılığı çok meşgul eden konular arasında yer alırdı. İstanbul kadısı, denetimi doğrudan kendilerine şart koşulmuş bazı vakıflar dışında yetki alanına giren bütün vakıfların işlerine ya tabii görev olarak veya kendisine hitaben çıkan bir fermanla bakardı. Aynı şekilde İstanbul'da yetersiz-

liği sebebiyle büyük problem haline gelen suyun vakıf eserlerine, mahallelere, devlet ricâli ve zengin konaklarına dağıtımını İstanbul kadısının görevleri arasında önemli yer tutmaktaydı. İstanbul kadısı, iş birliği içinde olduğu diğer idarî ve adli görevlilerle birlikte belirli zamanlarda toplantı yapardı. Çarşamba günleri İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar kadılarının sadrazam divanhânesinde toplandıkları, burada üyelerin teşrifat sırasına göre oturdukları, halkın çeşitli hukukî davalarını dinledikleri bilinmektedir. Sadrazamın serdâr-ı ekrem olarak seferde bulunduğu sırada aynı kadıların katılımıyla sadâret kaymakamı başkanlığında çarşamba divanı toplanırdı. İstanbul kadısı ayrıca, türlü şikâyetlere çözüm bulabilmek ve daha âdil karar verebilmek için bazan konuyu "mâruz" olarak Dîvân-ı Hümâyûn'dan sorardı. Şer'iyye Sicilleri Arşivi'nde çok sayıda mâruz defterleri bulunmaktadır. Bazan da bu mâruzlar sicillerin belirli bir kısmına kaydedilmektedir.

İstanbul kadılığının belirli bir mekânı yoktu. Kadılığa tayin edilen kimseler kendi evlerinin genellikle selâmlık kısmını resmî daire olarak kullanırlardı. Ancak 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Ağakapısı Fetvahâne adıyla Bâb-ı Meşihat'a tahsis edilmiş, 1836'da kazaskerlik ve İstanbul kadılığı buraya taşınmıştır. Kadılığın başlangıçtan beri çeşitli işlere bakan ve devamlı olarak gelişen bir kadrosu olmuştur. Bunlar arasında nâibler başta gelmektedir. Bab nâibi, yapılan bir şikâyet üzerine davalara bakan keşif nâibi, kanuna aykırı davrananları cezalandıran ayak nâibi, çardak nâibi, yağ nâibi, kapan nâibi, avârız vergisini toplayan avârız nâibi ve pastırma nâibi sayılabilir. Nâiblerin her birinin ayrıca yardımcıları vardı. Bunların başlıcaları ihtisab ağası, mimarbaşı, ehl-i vukûf, kassâm-ı beledî, kâtipler, başkâtip, vekâyi' kâtibi, subaşı, çöplük subaşısı, asesbaşı, terazici ve terazibaşılıkla İstanbul kadısı nezâretindeki evkafın hesaplarına bakan muhasebeci gibi görevlilerdi.

Şehremânetinin kurulması, 1876 anayasasındaki hükümler ve 1908 tarihi, İstanbul kadılığının yetkilerinin sınırlandırılmasında birer dönüm noktası olmuş ve II. Meşrutiyet döneminde Adliye Nezâreti'ne bağlı bir mahkemeye dönüşmüştür. Ancak İstanbul kadılığı pâyesi Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar ilmî pâye olarak kalmıştır. 1334 (1916) tarihli *İlmiyye Salnâmesi*'nde İstanbul pâyeli otuz beş âlimin ismi ve memuriyeti sıralanmıştır (s. 59-61).

İstanbul kadısını tasvir eden bir resim (Ârif Mehmed Paşa, *Mecmûa-i Tesâvir-i Osmâniyye*, İstanbul 1279)

BİBLİYOGRAFYA :

T SMA, nr. E 9524; BA, Cevdet-Adliye, nr. 5200, 5417, 5546, 5661; *Fatih'in Teşkilât Kanunnâmesi* (nşr. Abdülkadir Özcan TD, XXXIII [1982] içinde), s. 13, 20; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 59-61; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 363, 432, 440, 462-463, 472; II, 289, 293, 485; V, 295; *İstanbul Ahkâm Defterleri: İstanbul Ticaret Tarihi I* (haz. Ahmet Kal'a v.dğr.), İstanbul 1997, tür.yer.; a.e.: *İstanbul Esnaf Tarihi I* (haz. Ahmet Kal'a v.dğr.), İstanbul 1997, tür.yer.; a.e.: *İstanbul Vakıf Tarihi I* (haz. Ahmet Kal'a v.dğr.), İstanbul 1998, tür.yer.; a.e.: *İstanbul Finans Tarihi I* (haz. Ahmet Kal'a v.dğr.), İstanbul 1998, tür.yer.; Ahmed Râsim, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1328, II, 750-755; *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye*, I, 287-291, 419-442; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 133, 134; a.mlf., *Merkez-Bahriye*, s. 140, 181; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılar'da Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983; a.mlf., "1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul'da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiyatları", *TED*, sy. 9 (1978), s. 1-85; R. Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul* (trc. Mehmet Ali Kılıçbay – Enver Özcan), Ankara 1986, I, 127-156, 284-298; Abdülaziz Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, İstanbul 1986, s. 18-19; ayrıca bk. tür.yer.; Zeki Arkan, "Şeyhülislâm Zekeriyya Efendi'nin İstanbul Sayımı (985/1577-1578)", *Tarih Boyunca İstanbul Semineri, Bildiriler*, İstanbul 1989, s. 45, 47-57; Necdet Sakaoğlu, "İstanbul Kadılığı", *DBİst.A*, IV, 226-228.

MEHMET İPŞİRLİ

İSTANBUL
ŞEHREMÂNETİ MECMUASIİstanbul Belediyesi tarafından
yayımlanan dergi.

Şehremâneti Neşriyat ve İstatistik Müdüriyeti Şubesi'nin Eylül 1340'ta (1924) aylık olarak yayımlamaya başladığı derginin adı daha sonra *İstanbul Belediye Mecmuası*'na dönüşmüş ve Teşrinisâni 1928'e kadar elli bir sayı çıkmıştır. Latin harflerinin kabul edilmesinin (1928) ardından yayımını sürdüren dergi, bilindiği kadarıyla 1942 yılının Mart ayında basılan 199. sayısından sonra uzun süre çıkmamıştır.

Dergide belediye ile ilgili mevzuat, istatistikler, iskân ve imara dair konular, şehir haberleri, belediye uygulamalarından doğan hukukî ihtilâflar, resmî yazışmalar, trafik yönetmelikleri hakkında bilgi ve yazılar yanında İstanbul'un tarihi ve şehrin eski eserlerine dair araştırmalara da yer verilmiştir. Türk bayrağı hakkında bir yazı ile Ahmet Süheyl Ünver'in "Mahya ve Mahyacılık" başlıklı makalesi (1932), İbrahim Hakkı Konyalı'nın İstanbul'un kasırları, hamamları ve mezarlıklarıyla ilgili yazıları dergide yayımlanan

dikkate değer çalışmalarındır. A. Kohler adında bir Alman'ın 1930 yılındaki seyahatine dair anılarının İstanbul bölümünün Enver Şâzi tarafından yapılan tercümesi (1930) ve Mühendis İbrahim imzalı "Ayasofya" başlıklı makale de (1937) dikkat çekicidir. Daha sonraki sayılarda Ostrova soyadlı kişiyle aynı yazar olduğu tahmin edilen bu şahsın Sultanahmet semtinde arastanın içinde ve çevresinde İngilizler tarafından yapılan kazılarda bulunan, büyük sarayın bir avlusunun döşemesine ait mozaiklere dair yazıları çıkmıştır.

1941'de basılan bir sayı Rıza Çavdarlı'nın "İstanbul Mesireleri", Sermet Muhtar Alus'un aynı başlıklı bir yazısı, Sedat Çetintaş'ın şehrin imarı için Beyazıt Simkeşani gibi bazı eski eserlerin feda edilmesi gerektiğine dair açıklaması, İbrahim Ostrova'nın Kariye Camii'ndeki Bizans mozaikleri hakkındaki yazıları ile âdeta bir tarih sayısı olmuştur. Dergide aynı yıl değişik kişilerin, İstanbul'un imarında eski eserlerin zorluklar meydana getirdiği ve bunların yıkılmasının gerektiğini ileri süren görüşlerine yer verilmiş, "Yeni Açılan Unkapanı ve Yenikapı Güzergâhı" başlığı ile bir yazı dizisine başlayan İbrahim Hakkı Konyalı altı sayı devam eden bu makalelerinde, "Atatürk Bulvarı Birçok Tarih Yâdigârlarını Meydana Çıka-

ıyor" alt başlığı ile yeni açılan bu caddenin iki tarafında meydana çıkan tarihî eserleri tanıtmıştır. Ancak cadde açıldıktan sonra bu eserler ortadan kaldırılmıştır. Kırkçeşme, Sekbanbaşı İbrâhim Ağa Camii, Yahyâ Güzel Camii, Voynuk Şücâüddin Camii, Zeliha Hatun Çeşmesi, Sadâret Kethüdâsı Yûsuf Ağa Çeşmesi, Azepler Hamamı, Elvan Çelebi Camii, Paspaslı Mescidi, İ. Hakkı Konyalı'nın bulvarın açılışı ile meydana çıkacağını ve restore edileceğini sandığı, fakat ortadan kaldırılan eserlerdir.

İstanbul Belediye Mecmuası'nın son sayılarında, Rıza Çavdarlı ile Sermet Muhtar Alus'un İstanbul mesirelerine dair makalelerinin devamı ile İstanbul'un imarı sırasında eski eserlerin durumları hakkındaki görüşler büyük yer tutmaktadır. Bu sayılarda, Reşat Ekrem Koçu'nun "Tarihte İstanbul'daki Narhlar ve Boğaziçi" başlıklı yazısı ve bir Fransız soylusu olan Mme de Laubespine'in 1895 yılında ziyaret ettiği şehre dair anılarının tercümesi de yer almaktadır.

Dergi, 27 Mayıs İhtilâli'nden sonra belediyenin askerler tarafından yönetildiği dönemde *İstanbul* adıyla yeniden yayımlanmaya başladı. 27 Mayıs 1961'de çıkan, Rakım Ziyaoğlu'nun yönettiği dergide tiyatro oyunları ile kadın modası hakkında yazı ve hikâyelere yer verilmiş ve dergi genellikle belediyede çalışanlara hitap eden bir "salon dergisi" olmuştur. Bu dönemde çeşitli belediye haberleri, uygulamaları, yurt dışındaki belediyelere dair yazıların dışında ilmî araştırmalara katkıda bulunabilecek makalelere pek yer verilmemiştir. Bununla birlikte İbrahim Erseyrek'in İstanbul'un bazı eski eserlerine, Nurettin Oryan'ın Osmanlı tarihinden derlenmiş olaylara dair kısa makaleleri, Fahmi Ethem Karatay'ın bazı Fransız seyahatnâmelerinden İstanbul'la ilgili sayfaları özetlediği yazıları, Muin Ta-yağç'ın Türk taş ve çinilerindeki motiflere dair çizimleriyle süslenen seri yazılar dikkate değer.

34. sayıdan itibaren (Temmuz 1966) dergide İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Mehmet Kaplan ve Faruk Kadri Timurtaş'ın yazıları çıkmaya başlamış, Kerim Esmer "Tarih'te İstanbul Suları", Ertan Ünal "İstanbul'un Tarihi Ağaçları", Orhan Çinili "İstanbul Semtleri", Tahir Karauğuz, "Türk Büyükleri", Orhan Erdenen "İstanbul'un Eski Eserleri", Münir Süleyman Çapanoğlu çeşitli tarihî konulara dair dizi halinde

İstanbul Şehremâneti Mecmuası'nın ilk sayısının kapağı

